

Йорданка Недялкова (*България, Благоевград*)

СТАРИННА ЛЕКСИКА В МИКРОТОПОНИМИЯТА НА ПЕТРИЧКО

Въпросът за микротопонимията на Петричкия край не е разглеждан досега в цялостен вид. Откъслечни бележки за местните имена, дадени в някои краеведски сборници със смесено етнографско съдържание от общ характер, без представяне на цялостен корпус с етимологичен речник на петричката микротопонимия. Изследванията на проф. Йордан Заимов и Ана Чолева са ограничени само върху жителските и селищните имена и имат профилиран характер, техният обем не обхваща огромния брой неизследвани досега микротопоними на Петричкия район (Заимов 1967; Чолева 2002).

Намирайки се в Струмската долина, Петричко от 1995 година попада в ареала на активните теренни ономастични изследвания на Югозападния университет “Неофит Рилски” в Благоевград.

От 1996 г. темата е включена за разработване в изследователската програма на Лабораторията за лингвистична демография на Балканите при Филологическия факултет. По тази програма част от старинната микротопонимия на Югозападна България е изследвана и публикувана в научните издания на Югозападния университет (Лалчев 2006: 208–244; Лалчев 1999: 98–101). В картотеките на Лабораторията е събран теренен материал (микротопонимия и антропонимия) от стотици селища от Западна и Централна България. Част от тях са и от територията на Петричко, където в момента продължавам интензивна събирателска работа на терена.

Реконструкцията на старинна и малко известна лексика е пряко свързана с етимологичния анализ на топонимите. Резултатите

от подобни изследвания имат своята висока научна стойност, защото допълват лексикалната информация, която дават частично запазените писмени паметници, достигнали до нашата епоха. В това отношение стойностни със своя приност се оказват научните трудове на видни слависти като Франц Миклошич “Славянски местни имена от апелативи” (Виена, Т. I–II, 1872/1874); книгите на Афанасий Селищев “Полог и его болгарское население” (София, 1929) и “Словянское население в Албании” (София, 1933) и на Макс Фасмер “Славяните в Гърция” (София, 1941). Пълен структурно-семантичен анализ на топонимните модели в Петричко предстои да се даде в подготвеното от мен разширено изследване върху целия корпус от събраната микротопонимия на региона, която се очаква да надхвърли хиляди имена. Там ще бъде представена афиксална съчетаемост с архаични лексикални основи, като се разкрие техния произход и семантика.

Разгледаният в настоящия доклад район се нарича с общото название Петрички край. Той се огражда от следните планини: от юг – Беласица, от запад – Огражден и Малешевската планина, от север – долината на Цапаревска река и Кресненския пролом, от изток – долината на река Струма.

Петричкият говор принадлежи към групата на югозападните български говори, разпространени в големия ареал, включващ територии на север и на юг от Стара планина, Рила, Пирин, средната част на Вардарското поле и говорите в Беломорието, западно от Солун.

Според Стойко Стойков, същинският петрички говор обхваща територията от централната и северозападната част на очертанния ареал в селищата по долината на р. Струмешница, част от долината на р. Струма, в Огражден и Пирин (вж. Ст. Стойков 1993: 150).

На запад петричкият говор граничи със струмишко-щипския диалект, който също принадлежи към централните български “а”-говори и преходът към него е постепенен. Диалектът в Струмишко може да се разглежда като преход между говорите в Петричко и Щипско. Фонологичната и морфологичната система на петрич-

кия говор е подробно разработена в теоретичен обзор (Цанов 1993: 129–190; 1996: 268–324).

В настоящия доклад предлагам структурно-езиков анализ на ограничен брой микротопоними от землищата на петричките села: *Баскалци, Белсица, Боровичене, Вишлене, Габрене, Гѐга, Дòлене, Дòлна Кру̀шица, Дòлна Рибница, Ка̀мена, Ка̀патово, Ключ, Колàрово, Кърна̀лово, М̀ендово, Пра̀во б̀ърдо, Ръ̀ждàк, Саму̀йлово, Скр̀ът, Чу̀ричене, Я̀ково*. Българското население е прииждало тук от разни посоки и през различни периоди от съседни области, за да дири убежище от демографски размествания в ареала са оставяли отпечатък върху говорните особености, рефлектиращи и върху разнообразната в стратиграфско отношение местна българска топонимия. В редица имена се откриват старинни български апелативни и антропонимни основи, оформени с онимизиращи суфикси от праславянски произход: *-ица, -еи, -jъ* и др.

Част от старинните топонимни модели са следните:

1. Имена с топонимични наставки:

а) с наст. *-ица*:

Ландàрица (Скр̀ът) – Би могло да се мисли за връзка с родово име *Ландàрци* по изчезнал прякор *Ландàр* ‘кочияш на ландò (файтон), т. е. файтонджия’ + *-ица* и преход на *a>o* (БЕР, Геров, Ганчев, Младенов: *ландò*).

Мал̀ерица (Мендово) – Топонимът може да се изведе от ЛИ *Мальò, Мал̀еш, Мал̀ей* (Заимов) 1988: 145; Ковачев 1995: 328), с разширена основа чрез суфикс *-ер-* и топонимична наставка *-ица*.

Рем̀ешница (Ключ) – Името дава възможност да се реконструира РечИ, образувано от първоначален хидроним **Рема* от гръцка заемка *рѐйца* ‘поток, ручей’, с разширена основа на българска почва от производно прилагателно *рем̀еш-ън* + *-ица*, както е при *Струм̀ешън-ица* от *Струма*; *Ел̀ешън-ица* в Гоцеделчевско, Разложко и др. За гръцкия апелатив *рѐма*, срв. МИ *Турту̀р рѐма* и *Кòня рѐма* в Тополовградско, *Цирибу̀к рѐма* в Гюмюрджийско. Всичките тези паралели са с хибридна структура (Лалчев: 432).

Други топоними с наст. *-ица*: *Бонгъдѣвица, Ляшница, Пѣраганица, Требѣница, Тантѣрица, Талѣвица, Тѣрица, Сендѣлица, Рампѣвица, Чепѣница, Златѣрица* и др.

б) с наст. *-еи*:

Драгѣвец (Чуричене) – От ЛИ *Драгѣя* (Ковачев 1995: 155) и наст. *-еи*.

Драгинѣвец (Долна Рибница) – От ЛИ *Драгѣньо* (Ковачев 1995: 180) + *-еи*.

Камбѣрец (Мендово) – От изчезналата дума **камбар* ‘кръгъл, заоблен предмет’, вероятно ‘вид тиква, катуна или нещо подобно’ + наст. *-еи*. Реконструираната дума *стои* в словообразователна и метафорична връзка с диал. *камбарбѣци*, прякор, даван на селските жители в българските села на Солунско и Енижевардарско. Прякорът е посочен с неясна етимология (БЕР: 186).

Лѣзарец (Коларово) – От лично име *Лѣзар* и топонимичен суфикс *-еи*, често разпространена структура в славянските топоними.

Растѣвец (Долна Рибница) – От прил. *рѣстав* + *-еи*, образуван от диал. същ. *рѣстѣкъ* ‘първи израстък от семе или корен на растение; растовина, растение’ (Геров, т. V: 74; Т. Панчев 1908: 280).

Други топоними с наст. *-еи*: *Кѣстеновец* (от диал. *кѣстен* ‘кестен’ + *-еи*), *Кѣстеливец*, *Пѣтрилец*, *Слопѣтец*, *Бѣковец* и др.

2. Имена, съдържащи основи с рядко срещани праславянски наставки:

а) с наст. *-еи*:

Кѣдреш (Камена) – От **Кѣдуреш* от изчезнал апелатив **кѣдура* и суфикс *-еш* с изпадане на *-у-*, срв. диал. *кѣдра* ‘каца за жито, брашно’, произв. от старинен омоним *кад* ‘бъчва’ (Долновардарско), стб. *кадь* (Кърмчая книга от 1262 г.). Лексемата е заета от средногръцки *κάδι(ον)*, умал. от *κάδος* ‘каца, ведро, кофа’ и се среща в словен. *kad* ‘чебър, каче’, рус. обл. *кадь*, *кадка* ‘каца за жито, брашно’, укр. *кадь*, чеш. *kád* (вж. *кад*², БЕР том II:128).

б) с наст. *-ек*:

Кѣзек (при с. Рѣждак) – Очевидно името се отнася за пасища. Образувано от *козѣ* и топонимичен суфикс *-ек* с умалителна функ-

ция, подобно на топоними като *Зайчек*, *Телчек*, *Вълчек* и под. Срв. *козияк* от 1372 г. в гр. Обзор, Бургаско; с. *Козияк* в Щипско от 1389 г. и в Янина (Тасева, Л. Българска топонимия от гръцки и сръбски средновековни документи. София, 1998, с. 204).

Корпендек (Камена) – Може би във връзка с диал. глагол *кòрпам* ‘скубя’ в Прилепско (БЕР, т. II: 644) и втора не особено ясна част от *ендек* от тур. *hendek* ‘ров, яма’ с изпадане на *х*.

в) наст. -ик:

Платоник (Беласица) – Може да се изведе от реконструирана лексема **платон* + *-ица* във връзка със стб. *платъ* ‘страна на предмет, рид, рътлина’ + гръцко окончание *-он*, срв. диал. *плат* ‘проточена надлъж стръмнина’, срв. МИ *Платò*, *Платòвете*, *Платнио* и др. (Свогенско, Врачанско, Благоевградско). Възможно е от стргр. *платонъ* ‘дърво, платан, яблан’ (БЕР, т. V: 316).

Ягостник (Гега) – Славянизирана форма от лат. *augustus* ‘величествен, свещен’ (ЛБР 1971: 75). Подобно на ойконимите *Аугуста Траяна*, дн. Стара Загора; *Аугуста*, дн. Хисар.

г) наст. -ово: *Мендово*, *Капатово*, *Ринчиново*, *Грасуново*, *Дабово*, *Богдево*.

д) наст. -ане/-яне: *Вишлене*, *Чуричене*. Моделът е архаичен праславянски.

3. Имена с прилагателни по сложно старобългарско склонение, завършващи на наставка *-ъй*: *Божъ връх*, *Бели камен*, *Вачи дол* ‘вълчи дол’ с диалектен преход на *ъ > а*. Те говорят за компактно славянско население до X в. (времето, до което тази наставка е била словообразуваща).

4. Топоними, съдържащи изчезнали в днешния говор думи:

Алда (Долене) – Вероятно неметатезирана форма от изч. *Лйда*.

Анатемията (Чуричане) – От *анатема* ‘проклятие’, стб. *анатѣ-ми*, също от гр. *αναθεμα*, образувано от предст. *ανα* и *τιθεμι* ‘турям, поставям’, т. е. място, където се извършвало проклятие (вж. Иванов 1996: 70).

Връчвите (Капатово). – Членувано от изч. *врѣчва* ‘глинена делва’ (БЕР, т. I: 191); МИ *Връчва* при Бабино, Фролош и Бадино, Дупнишко; *Връчвата* при Елешница, Разложко.

Геркàро (Ключ) – От членувано *геракàрь* ‘соколар’, производно от старинно *герàк* ‘ястреб, сокол’.

Грѣмво (Чуричене) – От старинно *грѣм* ‘храст’ + наст. -ово, дума от старобългарската епоха, позната в много примери от писмени паметници и топоними, срв. сложната дума *грѣмотрѣн* и др.

Лопàрчето (Беласица) – Умал. *лопàрче*, произв. от диал. *лòпар* ‘вид лопата’ (ЮЗ). Думата се среща в словен. *lopár* ‘лопата за хляб’, укр. *лопàр* ‘лопатка за месене на глина’, словаш. *lopár* (БЕР, т. III: 471).

Параспùро (Яково) – Очевидно това е име на местност със засявани ниви. По структура името е членувана форма на сргр. *параспòри* със значение ‘пръскам, сея наоколо’ (БЕР т. V: 67). Срв. МИ *Параспùро* при Блатино, Дупнишко – от диал. *параспùр* ‘малък дял земя, дадена за лично ползване на наемен работник – ратай’ (Т. Панчев 1908: 247); *Параспòрка* при Гайтаниново, Гоцеделчевско.

Рàпско дàбе (Яково) – Производно прилагателно от диал. съществително *рàпка* ‘растение *Zea maus* и неговият плод’ (Геров, т. V: 73), срв. МИ *Рàплево* при Разлог.

Свидòвица (Габрене) – От *свìдина* ‘вид тревисто растение’, срв. селищно име *Свìдня* в Свогенско.

Други топоними, съдържащи отдавна изчезнали думи: *Рàво*, *Тòхчето*, *Сюзо*, *Срѣнчого*, *Улово брѣдо*, *Ларпùците*, *Нигрèя*.

5. Имена, оформени от старинни географски термини: *Греàр-нико* (членувано от *греарник* ‘припечно място, огреяно, присое’, *Прèмката*, *Прèслапо*.

6. В района се срещат и много други имена със старинна хронология – старославянски и старобългарски: *Раздòл*, *Рùните*, *Шù-бело* и др.

7. Като старинни елементи в топонимията могат да се изтъкнат:

а) ударението върху крайната сричка на изконните прилагателни като *Вàчи дол*, *Самà бұка*, *Божù връх* и др.

б) прилагателни по сложни склонения като: *Бèли кàмен* и др.

Строежът на местните имена в Петричко следва историческите традиции на общобългарската топонимия в нейните развойни фази през вековете. Макар наблюденията ми да са насочени ограничен ареал от местни имена в няколко села и махали имам основание да направя някои предварителни изводи за структурните модели сред географските названия, част от които в суфиксно и акцентно отношение представляват доста старинни форми.

Анализираната малка част от събраните над 600 топонима дават известна възможност в дипломната ми работа да се направят изводи за старинността на българската топонимия в района, която определено е съхранила редица архаични, фонетични и морфологични черти още от старобългарската епоха. Това езиково градиво ще бъде разширено в бъдеще с нови теренни материали за изработване на цялостен корпус от микротопонимия на Петричкия край, която ще намери своето място в Славянския и Българския топонимичен атлас.

ЛИТЕРАТУРА

- АПП:** Архив за поселищни проучвания. Част I, кн. 2–3, 1938.
- БДА 1974:** Български диалектен атлас. Том III. Югозападна България – Част I. София, 1974.
- БЕР 1971:** Български етимологичен речник. Том I. София, БАН, 1971.
- Vasmer, M. 1941:** Die Slaven in Griechenland. Berlin, 1941.
- Геров, Н. 1895–1904:** Речник на българский язык с тълкувание на речите на български и руский. Том I–V. Пловдив.
- Дремсизова-Нелчинова, Цв. 1987:** Археологически паметници в Благоевградски окръг. София, 1987.
- Дуриданов, Ив. 1955:** Програма за топонимично проучване на околия. София, 1955.
- Дуриданов, Ив. 1956:** Значение на топонимията за етническата принадлежност на македонските говори. – В: Сборник “Лингвистични студии за Македония”. София, 1996, 165–191.
- ЕПК 1995–1999:** Енциклопедия “Пирински край”. Том I–II. Благоевград.

Заимов, Й. 1967: Заселване на българските славяни на Балканския полуостров. Проучване на жителските имена в българската топонимия. София, 1967.

Заимов, Й. 1973: Български географски имена с *-jъ*. София, 1973.

Заимов, Й. 1988: Български именник. София, 1988.

Иванов, Й. 1982: Местните имена между Долна Струма и Долна Места. София, 1982.

Иванов, Й. 1977: Български преселнически говори. – В: Трудове по българска диалектология. Том 9. София, 1977, 181–183.

Иванов, Й. 1996: Местните имена в Г. Делчевско (Неврокопско). София, 1996.

Костадинов, К. 1997: Местните имена в Асеновградско. Пловдив, 1997.

Кочев, Ив. 1982: Диалектна делитба на Пиринския край. – Български език, год. XXXII, кн. 488–495.

Ковачев, Н. 1995: Честотно-етимологичен речник на личните имена. В. Търново, 1995.

ЛБР 1971 – Латинско-български речник. София, 1971.

Лалчев, Д. 1986: Из топонимията на Тополовградско и Сакарския край. – Български език, год. XXXVI, кн. 5. София, 1986, 430–434.

Лалчев, Д. 1999: Старинната топонимия от Мелнишко и Благоевградско в научните трудове на Ан. Попстоилов. – В: Известия на Историческия музей Благоевград. Т. I, с. 98–101.

Лалчев, Д. 2006: Етимологични ракурси в топонимията на средновековната епархия Крупник. – В: Годишник на Филологическия факултет. Т. 4. Благоевград, 2006, 208–224.

Miklosich, F. 1872/1874: Dieslavischen Ortsnamen ans Apellativen. I/II. Wien.

Миков, В. 1943: Произход и значение на имената на нашите градове, села, реки, планини и места. София, 1943.

Мирчев, К. 1987: Историческа граматика на българския език. София, 1987.

Панчев, Т. 1908 – Допълнения на българския речник на Н. Геров. Пловдив, 1908.

Попов, К. 1979: Местните имена в Разложко. София, 1979.

Селищев, А. 1929: Полог и его българское население. София, 1929.

Селищев, А. 1933: Славянское население в Албания. София, 1933.

Тасева, Л. 1998: Българска топонимия от гръцки и сръбски средновековни документи. София, 1998.

Чолева-Димитрова, А. 2002: Селищни имена от Югозападна България. София, 2002.

Цанов, Б. 1996: Фонологична система на петричкия говор. – В: Лингвистични студии за Македония. София, 1996, 268–324.

Цанов, Б. 1996: Морфологична система на петричкия говор. – В: Лингвистични студии за Македония. София, 1996, 268–324.

Цветков, Б. 1996: Археологически данни за етническата характеристика на населението от поречието на Средна Струма от VI–XI в. – В: Пирински край. Библиотека “Краезнание”, № 1, Благоевград, 7–14.